

Łukasz Rucki

Obwód Kaliningradzki w polityce bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej

Wschodnioznawstwo 1, 271-294

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Obwód Kaliningradzki w polityce bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej

Obwód Kaliningradzki jest dziś najbardziej wysuniętym na zachód obszarem Federacji Rosyjskiej. Odcięty od reszty terytorium kraju, stanowi również główną bazę dla rosyjskiej Floty Bałtyckiej, która w roku 2003 obchodziła 300 rocznicę istnienia. Wobec utraty portów i baz wojskowych w republikach bałtyckich stanowi również podstawę dla akcentowania rosyjskiej obecności militarnej w Europie Środkowej i Wschodniej. Utrzymanie baz morskich oraz znaczących zgrupowań wojsk w Obwodzie jest wyznacznikiem pozycji militarnej Rosji w akwenie Morza Bałtyckiego.

Ważną rolę Obwodu Kaliningradzkiego podkreśla przywiązywanie przez Federację Rosyjską głównej uwagi do problematyki bezpieczeństwa europejskiego. Świadczą o tym kolejne doktryny bezpieczeństwa przyjmowane przez Federację Rosyjską, w których akcentowano zagrożenia płynące z kierunku zachodniego¹.

¹ W doktrynie bezpieczeństwa wojskowego z 2 listopada 1993 r. jako podstawowe zagrożenia dla FR wymieniono m.in.: rozszerzanie bloków wojskowych ze szkodą dla interesów bezpieczeństwa wojskowego FR; zwiększanie zgrupowań wojsk u granic FR do stanu naruszającego dotychczasowy stosunek sił; wprowadzenie obcych wojsk na terytorium państw sąsiadujących z FR, za wyjątkiem przypadków misji pokojowych. Doktryna bezpieczeństwa narodowego z 10 stycznia 2000 r., powstała w okresie ochłodzenia stosunków z Zachodem w wyniku interwencji w Kosowie, jako zagrożenia dla Rosji wymieniała:

- Zagrożenie z powodu tendencji do tworzenia systemu stosunków międzynarodowych opartego na dominacji rozwiniętych państw zachodnich pod przywództwem USA i obliczonego na jednostronne, zwłaszcza wojskowe, rozwiązywanie problemów światowej polityki, z pominięciem prawa międzynarodowego;
- Próby ignorowania interesów Rosji przy rozwiązywaniu ważnych problemów światowych;
- Obniżanie roli istniejących mechanizmów bezpieczeństwa międzynarodowego, zwłaszcza ONZ i OBWE.
- Podniesienie do rangi doktryny strategicznej przejście NATO do praktyki siłowych działań poza strefą odpowiedzialności Paktu i bez sankcji RB ONZ jako źródło destabilizacji sytuacji międzynarodowej;
- Próby ze strony innych krajów przeciwdziałania umocnieniu się Rosji jako jednego z ośrodków wpływów w świecie wielobiegunowym;

Podejście takie jest wynikiem sentymentów za epoką, gdy ZSRR był jednym z dwóch światowych supermocarstw. Kraj ten dążył do utrzymania pozycji mocarstwa światowego, mającego aktywny wpływ na rozwój sytuacji międzynarodowej i rościł pretensje do szczególnego traktowania na arenie międzynarodowej. Bardzo silnie zakorzenione było postrzeganie USA i NATO jako głównych zagrożeń dla własnego bezpieczeństwa. Oznaczało to bezpośrednie przeniesienie założeń doktrynalnych z okresu ZSRR na nową sytuację geopolityczną.

Omawiając rolę Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej nie można pominąć faktu, iż region Morza Bałtyckiego, w tym również sam Obwód, stanowią ważny ośrodek budowy nowych okrętów, zarówno na potrzeby wewnętrzne, jak i na eksport².

1. Obwód Kaliningradzki

Omawianie roli Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej należy rozpocząć od przedstawienia podstawowych informacji dotyczących historii i teraźniejszości enklawy.

Obwód Kaliningradzki obejmuje obszar 15,1 tysiąca km² nad wybrzeżem Zatoki Gdańskiej. Na północy i wschodzie graniczy z Republiką Litewską, na południu z Polską. Na zachodzie Obwód jest ograniczony wybrzeżem Morza Bałtyckiego. Rozpiętość regionu z zachodu na wschód wynosi 205 km, na linii północ-południe – 108 km. Stolica Obwodu – Kaliningrad leży 35 km od granicy z Polską, 70 km od granicy litewskiej. Odległość do Moskwy wynosi 1289 km.

Długość granic:

- Z Litwą – 280,5 km;
- Z Polską – 231,98 km;
- Bałtyk – 183,56 km.

Odległość z Obwodu do wybranych stolic europejskich wynosi:

- 350 km – Wilno;
- 390 km – Ryga;
- 400 km – Warszawa;

Doktryna wojenna z 21 kwietnia 2000 r. również mówiła o zagrożeniach wynikłych z: prób osłabienia istniejących mechanizmów bezpieczeństwa międzynarodowego, takich jak ONZ czy OBWE; prowadzenia akcji zbrojnych bez sankcji RB ONZ pod hasłami „humanitarnej ingerencji”; naruszania obowiązujących umów rozbrojeniowych.

Patrz: *Dokumenty Federacji Rosyjskiej*, <http://www.scrf.gov.ru/Documents/Documents.htm>; *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Dokumenty Ośrodka Studiów Wschodnich* (5.05.2000).

² W ostatnich latach w stoczni w Petersburgu powstały m.in. 3 fregaty raketowe dla floty Indii.

- 600 km – Berlin;
- 650 km – Sztokholm³.

Rosyjski rozdział w historii Obwodu Kaliningradzkiego rozpoczął się w 1945 r. Wówczas to w ręce zwycięsko pracującej na zachód Armii Czerwonej wpadły niemieckie Prusy Wschodnie. Ich obszar został następnie podzielony pomiędzy Związek Radziecki i Polskę. 4 kwietnia 1946 r. został wydany przez Radę Najwyższą ZSRR dekret o wcieleniu Okręgu Koenisberskiego w skład Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej⁴. W ten sposób okręg ten stał się formalnie enklawą rosyjską, co jednak, biorąc pod uwagę przynależność krajów bałtyckich i Białorusi w skład ZSRR, nie odgrywało większej roli. Sytuacja ta zmieniła się na początku lat dziewięćdziesiątych XX w., w wyniku rozpadu ZSRR i uzyskania niepodległości przez kraje bałtyckie.

Według wyników spisu powszechnego, przeprowadzonego w Federacji Rosyjskiej w 2002 r., Obwód Kaliningradzki zamieszkuje 955,2 tysięcy ludzi, w tym 456,3 tys. mężczyzn i 498,9 tys. kobiet. Pośród nich w miastach żyje 741,8 tysiąca, na wsi 213,4 tys. Stolicę Obwodu, Kaliningrad, zamieszkuje 430,3 tys. mieszkańców⁵.

Struktura etniczna przedstawia się następująco:

- Rosjanie – 78,1%;
- Białorusini – 7,6%;
- Ukraińcy – 7,5%;
- Litwini – 1,9%;
- Niemcy – 0,6%;
- Polacy – 0,5%;
- Inni – 3,8%⁶.

Najważniejszą gałęzią gospodarki Obwodu było w epoce ZSRR rybołówstwo, stanowiące 40% miejscowej produkcji. Stanowiło to 7% przemysłu rybołównego ZSRR⁷. W latach dziewięćdziesiątych XX w. sytuacja gospodarcza regionu znacząco się pogorszyła. Obwód Kaliningradzki był jednym z najmocniej dotkniętych kryzysem obszarów Federacji Rosyjskiej. W 1999 r. produkcja przemysłowa wyniosła 30% wartości osiągniętej w roku 1990 (dla

³ Za: Oficjalny serwer administracji Obwodu Kaliningradzkiego, <http://www.gov.kaliningrad.ru/rintro.php3> (29.10.2004).

⁴ Ibidem.

⁵ *Obwód Kaliningradzki, Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2003, nr 5 (105), s. 4.

⁶ J. Wendt, *Changes in the geopolitical and geostrategic position of the Kaliningrad district*, [w:] T. Palmowski, G. Fedorov, V. Korneevets (red.), *Economic, geopolitical and social problems of co-operations between Kaliningrad and Poland*, Gdynia – Pelplin 2003, s. 9.

⁷ O. Baran, *Kaliningrad w perspektywie rozszerzenia Unii Europejskiej*, [w:] M. Zamarlik (red.), *Polityka zagraniczna Rosji*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Studiów Strategicznych” nr 48, Kraków 2002, s. 63.

całości Federacji Rosyjskiej wskaźnik ten wyniósł 50%), a produkcja rolna spadła do 45% w tym samym okresie (57% dla całego państwa)⁸.

Specyficzne położenie Obwodu zaowocowało w latach dziewięćdziesiątych XX w. opracowaniem szeregu projektów określających przyszłość enklawy, zarówno w Rosji, jak i poza jej granicami. Powstawały pomysły oddania enklawy Niemcom, Litwie czy Polsce, ustanowienia tam międzynarodowego protektoratu czy pełnej jej suwerenności w postaci czwartej republiki bałtyckiej. Nie zdobyły one jednak większego znaczenia.

Podejmowane były również próby wykorzystania położenia enklawy do utworzenia z niej pośrednika dla handlu krajów zachodnich z Rosją. Wolną Strefę Ekonomiczną ustanowiono w Obwodzie już we wrześniu 1991 r. Działania te nie doprowadziły do rozwoju ekonomicznego OK, mimo paru sukcesów, takich jak wytwarzanie 30 proc. telewizorów przeznaczonych na rynek rosyjski⁹.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać m.in. w nikłym zainteresowaniu Moskwy rozwojem regionu, przejawiającym się, m.in. w fiasku kolejnych programów rządowych przygotowywanych dla Kaliningradu¹⁰.

Obwód Kaliningradzki do rozwoju potrzebuje pomocy rządowej. Tymczasem w działaniach władz w Moskwie wobec enklawy po roku 1991 trudno doszukać się woli rzeczywistego rozwiązania problemów enklawy. Kolejne programy rozwoju gospodarczego Obwodu pozostawały głównie na papierze. W związku z powyższym zaistniała nawet „teoria spiskowa” stworzona przez dyrektora w centrum analiz politycznych w Moskwie, Aleksandra Boboszina. Twierdził on, iż znaczenie gospodarcze Obwodu Kaliningradzkiego nie ma dla Moskwy żadnego znaczenia. Celem rządu jest jedynie niedopuszczenie do utraty kontroli nad regionem i ewentualnego przejęcia jej przez państwa zachodnie. Tymczasem silny gospodarczo region zdolny byłby do samodzielnej współpracy z tymi krajami. Ponadto, rozwinięta ekonomicznie enklawa stanowiłaby dla nich o wiele bardziej interesujący obszar. Z tych względów dla władz w Moskwie wręcz opłacalne byłoby utrzymanie niskiego poziomu rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego¹¹. Nie oceniając prawdziwości tej teorii, należy stwierdzić, iż Obwód Kaliningradzki widziany jest w Moskwie głównie z punktu widzenia aspektu politycznego i militarnego, co dobitnie świadczy o roli, jaką przypisuje mu się w polityce rosyjskiej.

⁸ A. Chłopieckij, G. Fedorow, *Kaliningradskaja Oblast: Region Sotrudniczestwa*, Kaliningrad 2000, s. 29-30.

⁹ *Obwód Kaliningradzki, Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2004, nr 1 (113), s. 39.

¹⁰ O programach rozwoju Obwodu Kaliningradzkiego patrz: W. Iwczenko, *Programmno-strategicznoje razwicie primorskowo regiona Rossii*, Kaliningrad 2003.

¹¹ O. Baran, *op. cit.*, s. 66.

Obwód Kaliningradzki stanowi dziś obszar wymagający wsparcia finansowego rządu centralnego. Jest też uzależniony od importu żywności, sprowadzanej z obszaru Polski i Litwy. Dla enklawy istotny jest również tranzyt energii elektrycznej przez terytorium Litwy, gdyż 95-96% niezbędnej energii elektrycznej otrzymuje z zewnątrz¹².

Warto dodać, iż poziom życia, niższy niż w innych regionach Federacji Rosyjskiej, odbija się na fatalnych nastrojach społecznych panujących w enklawie. Podczas pobytu w Kaliningradzie w marcu 2004 r., na pytanie jak mieszkańcy miasta widzą przyszłość Obwodu, autor usłyszał, iż: „**optymiści uczą się języka niemieckiego, pesymiści polskiego i litewskiego, a realiści – obsługi kałasznikowa**”.

Wszystkie te czynniki musiały odbić się na gotowości rosyjskich sił zbrojnych w basenie Morza Bałtyckiego.

2. Rosyjskie siły zbrojne w Obwodzie Kaliningradzkim

Rozpad ZSRR w poważnym stopniu dotknął Flotę Bałtycką. Wymuszona ewakuacja z terenów trzech republik bałtyckich oznaczała utratę:

- 80% punktów bazowania;
- 60% nadbrzeży;
- 75% potencjału stoczniowo-remontowego;
- 30% lotnisk;
- 47% zaplecza koszarowo-socjalnego¹³.

Przebazowanie dotknęło 17 okrętów podwodnych, 9 okrętów rakietowych, 6 kutrów rakietowych, 16 jednostek ZOP, 32 trałowce, 157 jednostek zabezpieczenia. Z terenu republik bałtyckich do Obwodu Kaliningradzkiego ewakuowano także materiały zapasowe w wysokości 270 tys. ton¹⁴.

Ponadto, Flota Bałtycka rozbita została na dwa zgrupowania: północne z bazą w Kronsztadzie i południowe z bazą w Bałtyjsku.

Podkreślić wypada, iż na terenie Obwodu Kaliningradzkiego znajdują się jedyne niezamarzające porty, jakimi Rosja dysponuje na Bałtyku. Tam też zgrupowane są główne siły FB. Sztab Floty znajduje się w Kaliningradzie, główną bazą morską jest Bałtyjsk.

Utrata znaczącej części zaplecza oraz fakt stacjonowania głównych sił w bazach odciętych drogą lądową od całości terytorium kraju wymusiły, obok kryzysu ekonomicznego lat dziewięćdziesiątych, istotną redukcję potencjału

¹² W. Romanowski, *Problem stosunków gospodarczych między Kaliningradem a jego partnerami i sąsiadami*, [w:] Zamarlik M. (red.), *op. cit.*, s. 34.

¹³ P. Mickiewicz, *Strategiczne znaczenie Morza Bałtyckiego po roku 1990. Siły morskie państw bałtyckich i perspektywy ich rozwoju*, Toruń 2003, s. 94.

¹⁴ *Ibidem*, s. 93-94.

Floty Bałtyckiej. W latach 1991-1998 stan FB zmniejszył się o 75% okrętów. W okresie tym wycofano, w większości rozdysponowując do innych flot:

- 3 krążowniki rakietowe;
- 4 niszczyciele;
- 9 fregat,
- 12 okrętów podwodnych;
- 12 okrętów desantowych;
- 11 trałowców;
- 60 okrętów pomocniczych.

Stan osobowy Floty Bałtyckiej zmniejszył się o 56 tys. marynarzy¹⁵.

Znaczące zmiany dotknęły również bazujące na terytorium Obwodu zgrupowanie sił lądowych. W okresie istnienia ZSRR, stacjonująca tam 11. Armia Gwardyjska stanowiła elitarną formację przygotowywaną do ataku na Zachód. W pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. do OK trafiały również jednostki wycofywane z republik bałtyckich i Europy Środkowej. Spowodowało to czasowy wzrost liczebności przebywających tam wojsk. W późniejszym okresie rozpoczęto stopniowe wycofywanie większości tych sił z terenu enklawy. W połowie 1996 r. liczba żołnierzy rosyjskich w Obwodzie Kaliningradzim szacowana była przez ekspertów zachodnich na 200 tysięcy, podczas gdy Rosjanie mówili o 100 tysiącach¹⁶.

Wraz z postępującą redukcją stanu osobowego nastąpiły zmiany strukturalne. Zgodnie z dekretem nr 900 prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 27 lipca 1997 r. Kaliningradzki Rejon Specjalny został uznany za twór całkowicie autonomiczny, podległy tylko najwyższej władzy w Moskwie. Na jego czele stanął ówczesny dowódca Floty Bałtyckiej, admirał Władimir Jegorow¹⁷.

Wszystkie jednostki sił zbrojnych stacjonujące w Obwodzie Kaliningradzkim podporządkowane zostały dowództwu Floty Bałtyckiej z dniem 1 grudnia 1997 r. Miało to na celu:

- uproszczenie dowodzenia (likwidacja równoległych struktur dowodzenia);
- ujednoczenie procesów dowodzenia i planowania operacyjnego wszystkich rodzajów wojsk stacjonujących w enklawie;
- koordynację planów wykorzystania sił morskich, powietrznych i lądowych;
- efektywną współpracę floty, sił powietrznych i lądowych;

¹⁵ Ibidem, s. 95 i 97.

¹⁶ Za: Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/agency/mf-baltic.htm> (06.11.2004).

¹⁷ M. Schiele, *Niebezpieczny sąsiad, Flota Bałtycka Rosji i jej zaplecze*, „RAPORT-wto” 2001, nr 2.

- zintensyfikowanie i koordynację wspólnych przedsięwzięć szkoleniowych¹⁸.

Realizacja tych zamierzeń powinna przynieść wzmocnienie możliwości wojsk stacjonujących w Kaliningradzkim Rejonie Specjalnym, bez konieczności podwyższania ich liczebności. Obecna liczebność wojsk rosyjskich w enklawie wynosi ok. 25 tysięcy żołnierzy.

Struktura Sił Zbrojnych FR w Obwodzie Kaliningradzkim przedstawia się następująco:

1. Siły okrętowe;
2. Zgrupowanie Sił Lądowych i Wojsk Brzegowych;
3. Lotnictwo morskie.

Siły okrętowe

Struktura Floty Bałtyckiej przedstawia się następująco:

- 12. Dywizja Okrętów Nawodnych;
- 36. Brygada Okrętów Raketowych;
- 23. Brygada Okrętów Pomocniczych;
- 72. Samodzielny Dywizjon Okrętów Rozpoznawczych;
- 143. Brygada Szkolno-Stoczniowa;
- 64. Brygada Ochrony Wybrzeża;
- 54. Brygada Jednostek Ratowniczo-Poszukujących;
- 603. Dywizjon Jednostek Hydrograficznych¹⁹.

12. Dywizja Okrętów Nawodnych istnieje od stycznia 1971 roku²⁰. Składa się z 78. Brygady Okrętów Rakietowych i 71. Dywizji Okrętów Desantowych.

Największymi okrętami są dwa niszczyciele typu 956 „Sowriemiennyj”: „Biezpokojnyj” i „Nastojczywyj”. Są to stosunkowo młode jednostki, które weszły do służby odpowiednio w 1991 i 1993 roku. Ich podstawowym zadaniem jest zwalczanie celów powietrznych i nawodnych. Dysponują również możliwością zwalczania okrętów podwodnych. Są to duże, nowoczesne i dobrze uzbrojone jednostki, stanowiące poważny atut Floty Bałtyckiej.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 7300 ton;
- wymiary (długość/szerokość/zanurzenie): 156/17.3/6.2 metra;
- uzbrojenie: 8 naddźwiękowych rakiet przeciwokrętowych SS-N-22 Moskiet, 2 pojedyncze wyrzutnie rakiet przeciwlotniczych SA-N-7 Uragan (48 rakiet), 2 podwójne armaty 130 mm, cztery artyleryjskie zestawy obrony

¹⁸ P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 94-95.

¹⁹ P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 97-98; M. Schiele, *op. cit.*

²⁰ M. Schiele, *op. cit.*

bezpośredniej AK – 630, 2 podwójne wyrzutnie torped 533 mm, 1 śmigłowiec;

- załoga: 25 oficerów i 296 marynarzy²¹.

Dysponując zasięgiem 4.500 mil morskich okręty te dają Flocie Bałtyckiej możliwości projekcji siły daleko poza obszar Morza Bałtyckiego.

Cztery fregaty posiadane przez FB reprezentują różne typy okrętów. Najnowocześniejszą jednostką jest zbudowany w stoczni Jantar w Kaliningradzie okręt projektu 1154.0 „Nieustraszimyj”, który do służby wszedł w roku 1993. Jest to zarazem jedyny reprezentant tego typu we flocie rosyjskiej.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 4.250 ton;
- wymiary: 129.63/15.6/8.09 metra;
- uzbrojenie: 8 raket woda-woda SS-N-25 Uran, 4 pionowe wyrzutnie raket przeciwlotniczych (łącznie 32 rakiety) SA-N-9, 6 wyrzutni torped kalibru 533 mm, 1 armata morska kalibru 100 mm, 2 artyleryjsko-rakietowe zestawy obrony bezpośredniej, 1 śmigłowiec;
- załoga: 210 osób.

Trzy pozostałe fregaty do służby wchodziły w latach siedemdziesiątych XX w. „Drużnyj” w 1975 a „Nieukrotimyj” i „Pyłkij” w 1978 roku.

„Drużnyj” reprezentuje projekt 1135 (Kriwak I) i przystosowany jest głównie do zwalczania okrętów podwodnych. Fregata „Nieukrotimyj” należy do typu 1135M (Kriwak II). Oba okręty charakteryzują się podobnymi danymi technicznymi.

Dane techniczne (w nawiasach dane dotyczące Kriwak II):

- wyporność pełna: 3.420 ton (3.505 ton);
- wymiary: 123.1/14.2/7.3 metra;
- uzbrojenie: 1 poczwórna wyrzutnia raketotorped SS-N-14, 2 wyrzutnie raketowych pocisków głębinowych RBU-6000, 2 podwójne wyrzutnie raket przeciwlotniczych SA-N-4 OSA (40 raket), 2 działa 76 mm (2 działa 100 mm), 8 wyrzutni torped 533 mm;
- załoga: 181 osób.

Fregata „Pyłkij”, należąca do projektu 1135.2 (zmodernizowany Kriwak I), w 1994 przeszła gruntowny remont. Jednostka ta zbliżona jest do poprzedników. Zestaw uzbrojenia identyczny jak na typie Kriwak I, wzmocniono go jednak dodając osiem nowoczesnych pocisków przeciwokrętowych SS-N-25 Uran.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 3.675 ton;
- wymiary 126/14.2/8 metra;

²¹ World Navies Today: Russian Surface Combatants z 25.03.2002, www.hazegray.org/worldnav/ (06.11.2004).

- załoga: 120 osób²².

Podstawowym zadaniem tych trzech fregat wchodzących w skład Floty Bałtyckiej Federacji Rosyjskiej jest wykrywanie i zwalczanie okrętów podwodnych. Brak możliwości zaokrętowania śmigłowców na ich pokładach zmniejsza ich autonomiczność, zmuszając do ścisłej współpracy z lotnictwem brzegowym.

W skład 71. Brygady wchodzi 7 okrętów desantowych projektu 775, polskiej produkcji. Okręty te dają Flocie Bałtyckiej możliwość dalekiej projekcji sił dzięki zasięgowi wynoszącemu 3.500 mil morskich. Każdy z tych okrętów jest w stanie przewieźć 190 żołnierzy i 10 czołgów T-72.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 4546 ton;
- wymiary 112.5/15.0/3.7 metra²³.

Flota Bałtycka dysponuje również poduszkwocami desantowymi typu 1232.1 i 1232.2.

W jej skład wchodzi również oddziały piechoty morskiej. Tradycje Brygady Piechoty Morskiej sięgają II Wojny Światowej. Żołnierze brygady brali udział w walkach w Czeczenii²⁴.

W połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. w skład brygady wchodziły: batalion czołgów, trzy bataliony piechoty, dwa dywizjony artylerii i dwie baterie przeciwpancerne, dysponujące m.in. 31 czołgami T-72B i T-55AM oraz 90 transporterami opancerzonymi BTR-80. Brygada przeszła następnie reformę związaną z wydzielaniem pododdziałów i sprzętu do misji w Czeczenii. W związku z tym przekształcona została w związek składający się z dwóch batalionów zmechanizowanych i dwóch desantowo-szturmowych. Liczebność 336. Brygady szacuje się łącznie na ok. 1400 żołnierzy²⁵.

Brygada morskiego Specnazu, wchodząca w skład FB, liczy ok. 300 żołnierzy. Do ich zadań zalicza się misje specjalne i dywersyjne, w tym operacje przeciwko infrastrukturze nadbrzeżnej, instalacjom morskim, itp. Rosyjski przemysł dostarcza dla podmorskich komandosów specjalnie opracowane, unikatowe systemy uzbrojenia²⁶.

36. Brygada Okrętów Raketowych stacjonująca w Bałtijsku składa się z trzech dywizjonów:

- 485. Dywizjonu Małych Okrętów Raketowych;
- 106. Dywizjonu Małych Okrętów Raketowych;
- 1. Gwardyjskiego Dywizjonu Kutrów Raketowych²⁷.

²² Dane za: World Navies Today: Russian Surface Combatants.

²³ M. Schiele, *op. cit.*

²⁴ Patrz: W. Gromak (red.), *Morskaja piehota bałtiki, Stawa i pamjat*, Kaliningrad 2003.

²⁵ M. Schiele, *op. cit.*

²⁶ P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 99.

²⁷ M. Schiele, *op. cit.*

Łącznie posiadają one dwadzieścia okrętów raketowych.

Dziesięć jednostek należy do typu 1241.1 znanego na Zachodzie jako „Tarantul III”. Koncepcyjnie zbliżone do czterech polskich korwet reprezentujących typ „Tarantul I”, przewyższają je nowoczesnym uzbrojeniem i wyposażeniem elektronicznym.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 493 tony;
- wymiary: 56.1/10.2/4.36 metra;
- uzbrojenie: 4 wyrzutnie rakiet woda-woda SS-N-22, 1 stanowisko dla rakiet przeciwlotniczych SA-N-8, 1 działo 76 mm, 2 sześciolufowe zestawy artyleryjskie 30 mm AK-630;
- załoga: 41 osób²⁸.

Ciekawą jednostką jest „Samun” (typ 1239), zbudowany w układzie dwukadłubowego poduszkiowca. Dzięki poruszaniu się na poduszce powietrznej okręt może rozwijać prędkość 50 węzłów²⁹.

Dane techniczne:

- wyporność pełna: 1050 ton;
- wymiary: 65.6/17.2/3.05 metra;
- uzbrojenie: 8 wyrzutni rakiet woda-woda SS-N-22 Moskit, 1 podwójna wyrzutnia rakiet przeciwlotniczych SA-N-4 OSA (20 rakiet), 1 działo 76 mm, sześciolufowe zestawy artyleryjskie 30 mm AK-630;
- załoga: 49 osób³⁰.

Dziewięć okrętów reprezentuje typ 1234, znany na Zachodzie jako „Nanuchka”.

Dane techniczne (dla wersji „Nanuchka III”):

- wyporność pełna: 770 ton;
- wymiary: 59.3/11.8/3.08 metra;
- uzbrojenie: 6 wyrzutni rakiet woda – woda SS-N-9,, 1 podwójna wyrzutnia rakiet przeciwlotniczych SA-N-4 OSA (20 rakiet), 1 działo 76 mm, 1 działko 30 mm;
- załoga: 49 osób³¹.

W warunkach ograniczonego, zamkniętego akwenu, jaki tworzy Morze Bałtyckie, okręty te tworzą niezwykle groźną siłę uderzeniową i dają Flocie Bałtyckiej duże możliwości ofensywne. Ich uzbrojenie raketowe stanowi poważne zagrożenie nawet dla znacznie większych jednostek. Dla porównania warto podać, iż siłę ognia starszej rakiety SS-N-2, w które uzbrojone są eksploatowane w polskiej Marynarce Wojennej okręty typu „Tarantul I”, oce-

²⁸ Dane za: World Navies Today: Russian Littoral Warfare Ships z 18.10.2001, www.hazegray.org/worldnav/ (02.11.2004).

²⁹ Patrz: M. Schiele, *op. cit.*

³⁰ Dane za: World Navies Today: Russian Littoral Warfare Ships.

³¹ Ibidem.

nia się jako ekwiwalent salwy burtowej pancernika z okresu drugiej wojny światowej³².

Ochronę rejonu morskiego Bałtyjska zapewnia 64. Brygada Ochrony Rejonu Wodnego. Do jej zadań zalicza się zwalczanie zagrożenia minowego oraz okrętów podwodnych. W skład brygady wchodzi:

- 264. Dywizjon Okrętów Przeciwpodwodnych;
- 323. Dywizjon Trałowców;
- 488. Dywizjon Trałowców;
- 313. Oddział Kutrów Przeciwdywersyjnych³³.

264. Dywizjon skupia 10 jednostek przeznaczonych do zwalczania okrętów podwodnych: dwie korwety typu 1124 „Albatros” i osiem eskortowców projektu 133.1M. 323. Dywizjon dysponuje jednym trałowcem oceanicznym projektu 266M oraz pięcioma trałowcami bazowymi projektu 1265. 488. Dywizjon dysponuje 8 mniejszymi trałowcami redowymi, a 313. Oddział dwoma małymi jednostkami przeciwdywersyjnymi³⁴. Są to jednostki w większości wystarczająco nowoczesne z punktu widzenia warunków współczesnego pola walki i zapewniają wystarczający poziom osłony wybrzeża Obwodu Kaliningradzkiego³⁵.

Wśród jednostek stacjonujących w enklawie można wymienić również:

- 72. Dywizjon Okrętów Rozpoznawczych;
- 54. Brygadę Jednostek Ratowniczo-Poszukujących;
- 603. Dywizjon Jednostek Hydrograficznych;
- 23. Brygadę Jednostek Zabezpieczenia³⁶.

Obronę wybrzeża Obwodu Kaliningradzkiego zapewniają również oddziały artylerii nadbrzeżnej, zarówno lufowej, jak i raketowej. W enklawie stacjonują dwa pułki rakiet przeciwokrętowych systemu Riedut, z których każdy dysponuje ośmioma pociskami P 35B, zainstalowanymi na wyrzutniach umieszczonych na podwoziu samochodu terenowego. Rakietę o wadze ok. 4 ton uzbrojona jest w głowicę bojową o wadze 930 kg. Zasięg systemu wynosi 270-350 km. Ocenia się, iż jedna taka rakietę jest w stanie zatopić okręt o wyporności ok. 4000 ton³⁷. Nie można wykluczyć, iż zastąpione zostaną znacznie nowocześniejszymi pociskami przeciwokrętowymi Jachont, dysponującymi zasięgiem ok. 300 km³⁸.

710. Pułk Artylerii Nadbrzeżnej dysponuje czterema wieżami stacjonarnymi MB-2-305FM i MB-2-180, wyposażonymi w armaty kalibru 305 i 180 mm.

³² Patrz: J. Krzewiński, *Okręty wojenne świata*, Warszawa 1993, s. 179.

³³ M. Schiele, *op. cit.*

³⁴ P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 98.

³⁵ Danych technicznych okrętów rosyjskich szukaj: *World Navies Today: Russian Littoral Warfare Ships*.

³⁶ M. Schiele, *op. cit.*

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Patrz: W. Łuczak, *Jachont – morskie wyzwanie XXI wieku?*, „RAPORT-wto” 2001, nr 6.

Oba systemy są wiekowe (wieże dla dział 305 mm to konstrukcja z okresu pierwszej wojny światowej), przestarzałe, osiągają niską szybkostrzelność praktyczną, jednak posiadają wciąż dużą siłę niszczącą. 710. Pułk dysponuje również ok. 18 przestarzałymi armatami holowanymi SM 4-1 kalibru 130 mm. Niska szybkostrzelność i brak nowoczesnych systemów kierowania ogniem czynią wątpliwą ich realną przydatność na współczesnym polu walki³⁹.

Zgrupowanie Sił Lądowych i Wojsk Brzegowych

W okresie „zimnej wojny” w skład 11. Armii Gwardyjskiej wchodziły 1. i 18. Dywizja Zmechanizowana, 1. Dywizja Pancerna Gwardii, 40. Dywizja Pancerna Gwardii, 37. Brygada Powietrzno-Desantowa, 149. Dywizja Artylerii⁴⁰. Na terenie Obwodu stacjonowały 288. Pułk Śmigłowców i 87. Eskadra Lotnicza⁴¹.

Tak jak była już mowa, od 1 grudnia 1997 r. związki wojsk lądowych z Obwodu Kaliningradzkiego podporządkowane zostały dowództwu Floty Bałtyckiej, pod nazwą Zgrupowanie Sił Lądowych i Wojsk Brzegowych Floty Bałtyckiej. Jego trzon tworzyły 1. i 18. Dywizja Zmechanizowana. W jego skład weszła również brygada rakiet taktycznych, a także szereg jednostek zabezpieczenia, logistycznych, itp.⁴². Wraz z powołaniem ZSLiWB FB nastąpił proces przekształcenia dywizji w brygady⁴³.

ZSLiWB FB liczyło do 20 tysięcy żołnierzy⁴⁴. W kolejnych latach przeszło znaczące redukcje, w początkach XXI w. oficjalne dane rosyjskie mówią o 12 771 żołnierzach. Na początku 2002 r. zapowiedziano zmniejszenie zgrupowania o 4070 żołnierzy, czyli 37% ówczesnego stanu⁴⁵. Obecnie siły lądowe liczą ok. 5400 żołnierzy.

W Obwodzie Kaliningradzkim zgromadzone są znaczące liczby sprzętu wojskowego, obejmujące:

- 811 czołgów;
- 865 pojazdów opancerzonych;
- 345 środków artyleryjskich;
- 44 śmigłowce.

³⁹ M. Schiele, *op. cit.*

⁴⁰ Kmdr por. dr R. Szynowski, *Obwód Kaliningradzki na politycznej, gospodarczej i militarnej mapie Europy na przełomie XX i XXI w. (2)*, „Przegląd Morski” 2004, nr 2.

⁴¹ Ibidem.

⁴² P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 95.

⁴³ R. Śmigielski, *Założenia polityki wojskowo-morskiej Federacji Rosyjskiej*, http://www.wschod.totu.info/index.php?section=article&id_article=7 (22.01.2007).

⁴⁴ Taką liczbę wymieniają P. Mickiewicz i M. Schiele. Patrz: P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 99; M. Schiele, *op. cit.*

⁴⁵ „Polska Zbrojna” 2002, nr 3(262), s. 13.

Odpowiedzi wymaga jednak pytanie o stan techniczny sprzętu wojskowego przechowywanego w Obwodzie. Kryzys gospodarczy państwa doprowadził w latach dziewięćdziesiątych XX w. do zapaści finansowej armii. Potrzeby finansowe Wojenno-Morskowo Flota (marynarki wojennej FR) w latach 1992-1999 były zaspokajane w ok. 20-30%⁴⁶. W lotnictwie, w okresie 1991-1997 liczba pułków lotniczych zmniejszyła się 2,4 razy, samolotów bojowych 2,1, a żołnierzy 3,18⁴⁷. Stan wojsk lądowych w przeciągu lat 1990-2000 zmniejszył się dziesięciokrotnie⁴⁸. Fatalny stan finansów odbił się na infrastrukturze militarnej. Pilnego remontu wymagają lotniska, magazyny przechowywania uzbrojenia, koszary. Wszystko to odbija się na gotowości bojowej rosyjskiej armii. Obwód Kaliningradzki nie stanowi tu wyjątku.

80% rodzin żołnierskich w enklawie żyje poniżej minimum socjalnego⁴⁹. Ich sytuacja materialna jest gorsza niż żołnierzy Floty Północnej, Floty Oceanu Spokojnego czy Floty Czarnomorskiej.

Doskonałą ilustracją takiego stanu jest los rodzin żołnierskich mieszkających w bazie lotniczej w Czkałowsku. Zostały one tam zakwaterowane w latach dziewięćdziesiątych XX w. na okres tymczasowy, jeszcze w 2004 r. żyły w gnijących mieszkaniach, bez gazu, ciepłej wody i ogrzewania, ze stałymi przerwami w dostawach prądu⁵⁰.

Brak mieszkań stanowi główny problem Floty Bałtyckiej. Mimo iż co roku mieszkania otrzymuje 1100-1200 rodzin wojskowych, w początkach 2004 r. na przydział czekało ok. 8 tysięcy żołnierzy FB⁵¹. Co ciekawe, podobna liczba żołnierzy oczekiwała na mieszkania pod koniec 2005 r. Na rok 2006 zapowiedziano wybudowanie 3000 mieszkań, co miało zmniejszyć kolejkę czekających o 40%⁵².

Fatalne warunki przechowywania sprzętu oraz brak środków na niezbędne remonty i przeglądy obniża drastycznie jego sprawność. Trudno jednoznacznie ocenić, jaka część sprzętu znajdującego się w Obwodzie Kaliningradzkim pozostaje dziś sprawna do użycia.

Niektóre publikacje mówią, iż zredukowana 11. Armia pozostawiła w Obwodzie większość uzbrojenia i wyposażenia, a także, iż wielu byłych żołnierzy mieszka dziś w enklawie i mogą po mobilizacji wzmocnić tamtejsze jednost-

⁴⁶ P. Gurgurewicz, *Flota Rosji na początku XXI wieku*, „RAPORT-wto” 2003, nr 12.

⁴⁷ J. Gorgon, *Przyszłość rosyjskiego lotnictwa wojskowego*, „Skrzydłata Polska” 1998, nr 3.

⁴⁸ K. Malak, *Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej*. część II, „Zeszyty Naukowe Akademii Obrony Narodowej” 2001, nr 2 (43), s. 116.

⁴⁹ *Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2004, nr 3 (115), s. 25.

⁵⁰ Ibidem, s. 23-24.

⁵¹ Ibidem, s. 25-26.

⁵² *Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2006, nr 1 (137), s. 28-29.

ki. Biorąc pod uwagę wskaźniki demograficzne enklawy (955,2 mieszkańców, w tym 456,3 tys. mężczyzn), należy stwierdzić, iż ewentualne odtworzenie dawnego poziomu liczebności związków sił lądowych w zdecydowanej większości opierać się musi na przetransportowaniu do Obwodu jednostek wojskowych z terytorium Rosji.

Problemy mieszkaniowe, jakie dotyczą żołnierzy Floty Bałtyckiej, mówią jak wielkich trudności należałoby się spodziewać w przypadku prób wzmocnienia sił zbrojnych w Obwodzie jednostkami przybyłymi spoza enklawy. Należałoby również zapewnić dla nich niezbędne zaopatrzenie (pamiętać należy, iż enklawa już dziś uzależniona jest od importu żywności).

Oznacza to, iż by przywrócić dawny potencjał militarny w Obwodzie, konieczne byłyby kosztowne inwestycje i remonty. Informacje o problemach ekologicznych związanych z pozostałością arsenałów dawnej Armii Radzieckiej zdają się potwierdzać te wnioski⁵³.

Warto również zaznaczyć, iż coraz mniej poborowych z terenu enklawy odbywa służbę wojskową na jej terytorium. O ile w poprzednich latach wskaźnik ten wynosił ponad 90%, w 2003 r. na terenie enklawy służbę odbywała mniej niż połowa poborowych⁵⁴.

Analizę możliwości zwiększenia liczebności sił zbrojnych w Obwodzie Kaliningradzkim w oparciu o miejscowych rekrutów i rezerwistów uzupełnić należy o informacje o stanie zdrowia mieszkańców enklawy. Zła sytuacja materialna mieszkańców Obwodu oraz niski poziom życia sprawiają, iż są oni szczególnie podatni na choroby. Dane z początku 2001 r. mówiły o 3788 przypadkach wirusa HIV w Obwodzie. W tym samym okresie w Polsce zanotowano ok. 7 tysięcy takich wypadków⁵⁵. Groźne są również inne epidemie, takie jak grypa czy gruźlica.

Lotnictwo morskie Floty Bałtyckiej

Do zadań lotnictwa morskiego zaliczyć można osłonę zespołów okrętów i baz morskich, ochronę terytorium enklawy i stacjonujących tam wojsk przed atakiem z powietrza, wspieranie działań własnych sił okrętowych. Lotnictwo morskie przygotowane jest do realizacji zadań samodzielnych, polegających na:

- rozpoznaniu;
- zwalczaniu okrętów nawodnych;

⁵³ *Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2004, nr 3 (115), s. 36-39.

⁵⁴ Patrz: *Obwód Kaliningradzki. Przegląd faktów, wydarzeń, opinii*, „Biuletyn Towarzystwa Naukowego i Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie” 2003, nr 4 (104), s. 29.

⁵⁵ *Obwód kaliningradzki w kontekście rozszerzenia Unii Europejskiej*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich” 07.2001, nr 2, <http://www.osw.waw.pl/pub/prace/nr2/02.htm> (15.06.2004).

- poszukiwaniu i zwalczaniu okrętów podwodnych;
- atakowaniu morskich baz przeciwnika⁵⁶.

Do realizacji tych zadań na terenie OK zgrupowano siły lotnicze w składzie:

- 689. Pułk Lotnictwa Myśliwskiego;
- 4. Pułk Lotnictwa Szturmowego;
- 263. Pułk Lotniczy;
- 75. Pułk Śmigłowców Morskich;

Znacząco rozbudowana jest naziemna obrona przeciwlotnicza Kaliningradzkiego Rejonu Specjalnego. Składają się na nią:

- 43. Brygada Rakiet Przeciwlotniczych;
- 295. Brygada Rakiet Przeciwlotniczych;
- 37. Pułk Rakiet Przeciwlotniczych;
- 139. Pułk Rakiet Przeciwlotniczych;

Komponent lotniczy Floty Bałtyckiej, zgrupowany w bazach Obwodu Kaliningradzkiego, tworzy istotny potencjał bojowy. Naziemna obrona przeciwlotnicza tworzy zaś niezwykle silny system obrony, zapewniając ochronę terytorium enklawy, jej baz i stacjonujących tam wojsk.

689. Pułk Lotnictwa Myśliwskiego stacjonuje w Niwienskoje i dysponuje 28 myśliwcami Su-27 (24 samoloty jednomiejscowe i cztery dwumiejscowe Su-27 UB)⁵⁷.

Su-27 to jedno z najnowocześniejszych statków powietrznych, jakimi dysponuje rosyjska armia. Samoloty te zostały opracowane jako myśliwce przechwytyjące, posiadają jednak duży potencjał modernizacyjny, umożliwiając przystosowanie ich do roli maszyn wielozadaniowych.

Su-27 dysponują zasięgiem 3000 km bez tankowania w powietrzu (z dodatkowymi zbiornikami paliwa – 4000). Mogą przenosić szeroki asortyment uzbrojenia klasy powietrze-powietrze, w tym pociski dalekiego zasięgu R-33, pociski powietrze-powietrze R-27 i R-73. Łącznie mogą być uzbrojone w 10 rakiet. Dysponują także działkiem 30 mm. Maksymalna masa przenoszonego uzbrojenia wynosi 6 ton⁵⁸.

Zadania uderzeniowe oraz rozpoznawcze realizują załogi 4. Pułku Lotnictwa Szturmowego. W początkach wieku posiadał on 40 bombowców taktycznych Su-24 oraz 5 Su-24MR, wersję przystosowaną do funkcji patrolowych oraz walki elektronicznej⁵⁹.

Samoloty Su-24, których produkcję seryjną rozpoczęto w 1971 r., to odpowiedniki zachodnich maszyn klasy F-111 czy Tornado. Przenosić mogą 7 ton

⁵⁶ J. Zawadzki, *Morskie lotnictwo uderzeniowe Floty Bałtyckiej Federacji Rosyjskiej*, „Przegląd Morski” 2001, nr 1, s. 70.

⁵⁷ Ibidem, s. 71. Niektóre źródła wymieniają liczbę 36 myśliwców. Patrz: P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 99, M. Schiele, *op. cit.*

⁵⁸ Za: http://www.greendevils.pl/technika_wojskowa/lotnictwo/su-27/su_27.html.

⁵⁹ J. Zawadzki, *op. cit.*, s. 71.

uzbrojenia, w tym rakiety kierowane powietrze-ziemia, pociski przeciwradiolokacyjne oraz bomby o wagomiarze do 1500 kg. W celach samoobrony mogą być uzbrojone w naprowadzane na źródła ciepła rakiety R-60. Samoloty te mogą także przenosić bomby nuklearne⁶⁰.

75. Pułk Śmigłowców Morskich, stacjonujący w miejscowości Donskoje, miał na wyposażeniu 12 śmigłowców Ka-27 PŁ, 6 Ka-27 PS, 3 Ka-29 TB i 15 Mi-24⁶¹. Ka-27 PŁ to śmigłowiec morski przeznaczony do zwalczania okrętów podwodnych. Służą one m.in. jako maszyny pokładowe okrętów FB. Maszyny w wersji PS służą do zadań poszukiwawczo-ratowniczych.

263. Pułk lotniczy, stacjonujący w miejscowości Chrabrowo, zapewnia zabezpieczenie transportu lotniczego KOR. Dysponuje 2 samolotami An-12, 6 An-24, 4 An-26, 2 An-12RR, 2 An-12PS.

43. i 295. Brygada Raket Przeciwlotniczych dysponują w sumie ośmioma bateriami, czyli 48 poczwórnymi wyrzutniami raket S-300PMU. Oba samodzielne pułki wyposażone są w zestawy średniego zasięgu Buk-M 1 (SA-11).

Zestawy S-300PMU należą do najnowocześniejszych światowych systemów w swojej klasie. Są w stanie zwalczać cele powietrzne w odległości do 90 km od wyrzutni, na pułapie od 25 do 30000 m. Ich możliwości pozwalają na przechwytywanie głowic pocisków balistycznych.

Buk-M1 również zaliczają się do najnowocześniejszych systemów w swojej klasie. Rozwijające prędkość Mach 3 rakiety mogą zwalczać cele w promieniu 30 km⁶².

Broń nuklearna w Obwodzie Kaliningradzkim

Duże emocje budziła w Polsce kwestia ewentualnego stacjonowania w Obwodzie Kaliningradzkim broni nuklearnej. Warto więc dokładniej omówić ten temat. Rozpocząć należy od podania klasyfikacji tej broni. Biorąc za punkt wyjścia zasięg środków przenoszenia wyróżnić można:

1. Broń „pola walki” (zasięg 0-150 km);
2. Broń taktyczna (150-500 km);
3. Broń krótszego zasięgu (500-1000 km);
4. Broń średniego zasięgu (1000-5500 km);
5. Broń strategiczną (powyżej 5500 km)⁶³.

Z całą pewnością siły zbrojne stacjonujące w Kaliningradzkim Rejonie Specjalnym mają możliwości przenoszenia głowic nuklearnych. ZSLiWB FB

⁶⁰ D. Nowak, *Lotnictwo Wojskowe Rosji u progu nowego tysiąclecia*, <http://www.biskupin.wroc.pl/~nowak/su24.html> (03.11.2004).

⁶¹ J. Zawadzki, *op. cit.*, s. 71.

⁶² *Rest of world missiles*, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/airdef/s-300pmu.htm> (31.10.2004).

⁶³ G. Michałowska (red.), *Mały słownik stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1997, s. 19.

dysponuje jedną brygadą raketową z ok. 30 pociskami balistycznymi Toczka i Toczka-U. W magazynach pozostały starsze pociski, które mogą być przywrócone do linii. Wszystkie te pociski mogą przenosić głowice nuklearne.

System Toczka wszedł do służby w połowie lat siedemdziesiątych, dysponuje zasięgiem 70 km i średnim rozrzutem (Circular Error Probable [CEP]) 250 m. Zmodyfikowana wersja znana jako Toczka-U pojawiła się w końcu lat osiemdziesiątych. Charakteryzuje się ona poprawionymi osiąganiami: zasięgiem zwiększonym do 120 km i CEP wynoszącym 50 m.⁶⁴

Nie można wykluczyć wzmocnienia wojsk raketowych w Obwodzie Kaliningradzkim, wchodzącymi obecnie do linii, taktycznymi pociskami raketowymi Iskander. Szacunkowe wymiary pocisku: ok. 7,2 m długości, średnica 0,9 m, masa 3,8 ton, ładunek przenoszony 480 kg. Zasięg, podany dla wersji eksportowej, wynosi 50-280 km⁶⁵. W 2004 r. zaplanowano zakup dywizjonu tych pocisków⁶⁶.

Broń nuklearną przenosić również mogą bombowce taktyczne Su-24. Ich zasięg działania z głowicami nuklearnymi może wynosić nawet 850 km⁶⁷.

Wśród innych potencjalnych systemów nuklearnych, które mogłyby znaleźć zastosowanie w enklawie, wymienić należy głowice dla raket przeciwokrętowych nadbrzeżnego systemu Riedut czy dla systemów raketowych niszczycieli i fregat. Pociski nuklearne wystrzeliwać może również lufowa artyleria nadbrzeżna oraz haubice lądowe, będące w posiadaniu ZSLiWB FB.

Kwestią sporną pozostaje, czy oprócz środków przenoszenia w Obwodzie Kaliningradzkim składowane są również głowice nuklearne. Możliwość ich rozmieszczenia była często sugerowana przez prasę rosyjską w połowie lat dziewięćdziesiątych, jako jeden z kroków podjętych wobec planów rozszerzenia NATO.

Wiosną 1995 roku gazeta „Moscow Times” poinformowała o planach zmiany doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej. Kilka miesięcy później informację tę potwierdziła „Komsomolska Prawda”. Zdaniem tej gazety, wyposażone w głowice nuklearne rakiety o zasięgu 200 km, stacjonujące w Obwodzie Kaliningradzkim i na Białorusi, stanowić miałyby jedno z czterech zgrupowań ochraniających granice z Paktem Północnoatlantyckim. (Z trzech pozostałych jedno pilnować miało granicy z Norwegią i Morza Barentsa, drugie stacjonowałoby na granicy z Estonią i Łotwą, trzecie na Zakaukaziu strzec miało granicę z Turcją)⁶⁸.

⁶⁴ T. Szulc, *Wyrzutnia raket ziemia-ziemia Iskander*, <http://www.hudi2.republika.pl/Iskander.htm> (10.10.2004).

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ T. Hypki, *Polityka Putina przynosi efekty*, „RAPORT-wto” 2004, nr 3.

⁶⁷ *Su-24 Fencer*, <http://www.strategie.com.pl/dzial/zbrojownia/arttykul/221> (06.11.2004).

⁶⁸ *Atomowy strach na wróble*, „Gazeta Wyborcza” z 09.10.1995.

Spekulacje na temat rozmieszczenia przez Federację Rosyjską broni nuklearnej w Obwodzie Kaliningradzkim ponownie pojawiły się na początku 2001 r., kiedy informacje o przechowywaniu w enklawie broni nuklearnej zamieścił amerykański dziennik „Washington Times”⁶⁹. Doniesienia te wywołały wówczas szeroki odzew w mediach światowych i dosyć nerwową reakcję polityków polskich⁷⁰. Informacje te zostały stanowczo zdementowane przez stronę rosyjską.

Według podanych wówczas informacji, wywiad wojskowy USA zaobserwował przemieszczenie w czerwcu 2000 r. do Obwodu Kaliningradzkiego głowic nuklearnych. W wielu artykułach była mowa o raketach taktycznych Toczka o zasięgu 70 km oraz wymieniano liczbę ok. 100 głowic.

Ponowne informacje o możliwości rozmieszczenia broni nuklearnej w Obwodzie Kaliningradzkim pojawiły się w styczniu 2004 r. „Gazeta Wyborcza” poinformowała wówczas, powołując się na informacje zdobyte po spotkaniu z dziennikarzami ministra obrony Rosji Siergieja Iwanowa, iż Rosja rozważa podjęcie takich działań w przypadku rozmieszczenia amerykańskich baz wojskowych na terytorium Polski⁷¹.

Ograniczeniem podobnych kroków podejmowanych przez Federację Rosyjską stał się radziecko-amerykański układ INF (Intermediate Nuclear Force) podpisany w 1987 r. Zakładał on likwidację raket średniego i krótszego stacjonowania (zasięg od 500 do 5500 km). Jednym z systemów, które zostały nim objęte, stał się SS-23 Scarab, który wchodził do służby począwszy od roku 1985. Mogły być uzbrojone w 200 kT głowice nuklearne, a ich zasięg szacowany był na 80-500 km, przy CEP wynoszącym 300 m.⁷² Ostatecznie zostały one wycofane i zniszczone. Możliwość rozmieszczenia w Obwodzie Kaliningradzkim systemów o takich możliwościach, obejmujących zasięgiem znaczną część terytorium Polski czy krajów bałtyckich, znacząco zwiększyłaby możliwości prowadzenia przez tamtejsze siły taktycznej wojny nuklearnej. Miałyby również znacznie większą wymowę polityczną.

Nie wdając się w spekulacje, czy rzeczywiście na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego składowane są głowice nuklearne, stwierdzić należy, iż tamtejsze zgrupowanie wojsk przygotowane jest do prowadzenia taktycznej wojny nuklearnej. Dysponuje odpowiednią infrastrukturą przeznaczoną do przechowywania broni nuklearnej oraz posiada w strukturze szereg jednostek przystosowanych do jej użycia⁷³.

⁶⁹ Patrz: *Media zagraniczne o Polsce (analizy, oceny, opinie, wywiady)*, „Biuletyn codzienny Departamentu Systemu Informacji MSZ”, nr 4 (2289), www.msz.gov.pl (02.11.2004).

⁷⁰ Ówczesny szef MON Bronisław Komorowski wezwał do przeprowadzenia inspekcji międzynarodowej w Kaliningradzie.

⁷¹ *Na wasze bazy, nasze rakiety*, „Gazeta Wyborcza” z 12.01.2004.

⁷² Patrz: D. Miller, Ch. F. Fox, *Współczesna wojna lądowa*, Warszawa 1994, s. 137.

⁷³ Na temat taktycznej wojny nuklearnej patrz: D. Miller, Ch. F. Fox, *op. cit.*

3. Rola Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej

Omawiając rolę Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej należy wspomnieć o pozostałych rosyjskich siłach zbrojnych w rejonie Morza Bałtyckiego. Przede wszystkim omówić należy pozostałe siły Floty Bałtyckiej.

Zgrupowanie Północne FB stacjonuje w Kronsztadzie w składzie:

- 25. Brygada Okrętów Podwodnych;
- 105. Brygada Ochrony Rejonu Wodnego;
- 17. Dywizjon Kutrów Rakietowych;
- 4. Dywizja Okrętów Szkolnych;
- Dywizjony okrętów specjalnych i pomocniczych⁷⁴.

Kaliningradzki Rejon Specjalny cieszy się autonomią i w strukturze administracji wojskowej Federacji Rosyjskiej funkcjonuje obok sześciu innych okręgów wojskowych (na strukturę tę składają się Okręg Wojskowy Moskiewski, Leningradzki, Nadwołżańsko-Uralski, Północnokaukaski, Syberyjski i Dalekowschodni oraz Kaliningradzki Rejon Specjalny)⁷⁵. Pomimo tego, nie można jednak traktować go wyłącznie jako samodzielnego elementu rosyjskiego systemu bezpieczeństwa wojskowego. Stanowi tylko jeden, choć istotny, element systemu bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej na kierunku europejskim.

Siły zbrojne zgrupowane w Obwodzie Kaliningradzkim obarczone są szeregiem zadań autonomicznych, wynikających ze specyfiki położenia enklawy. Jednak nie można rozpatrywać roli Obwodu w polityce bezpieczeństwa wojskowego Rosji bez uwzględnienia szerszego kontekstu geopolitycznego.

Na kierunku europejskim główną odpowiedzialność za bezpieczeństwo wojskowe Federacji Rosyjskiej sprawują: Leningradzki Okręg Wojskowy, Kaliningradzki Rejon Specjalny oraz siły i instalacje wojskowe znajdujące się na terenie Białorusi.

Siły zgrupowane wokół Petersburga i Pskowa trzymać powinny w szachu kraje bałtyckie. Natomiast rolę Kaliningradu rozpatrywać należy w połączeniu ze zgrupowaniem wojsk na terenie Republiki Białoruś, oddalonej od granic Obwodu o ok. 130 km poprzez terytorium Litwy⁷⁶. W związku z powyższym, celowe staje się omówienie białoruskich sił zbrojnych oraz sił rosyjskich w tym kraju.

Białoruś dysponuje armią liczącą ok. 50 tysięcy żołnierzy. Wojska lądowe liczą ok. 29 tysięcy żołnierzy i dysponują:

- 1683 czołgami;

⁷⁴ M. Schiele, *op. cit.*

⁷⁵ Patrz: strona internetowa Ministerstwa Obrony FR, www.mil.ru/

⁷⁶ P. Mickiewicz, *op. cit.*, s. 101.

- 1577 bojowymi wozami piechoty;
- 919 transporterami opancerzonymi;
- 570 działami samobieżnymi;
- 428 działami holowanymi;
- 344 wyrzutniami raketowych pocisków niekierowanych⁷⁷.

Siły powietrzne posiadały 176 samolotów bojowych i 26 śmigłowców uderzeniowych⁷⁸.

Wątpliwości budzi jednak stan faktyczny posiadanego sprzętu. Budżet wojskowy tego kraju waha się w granicach 1,4% PKB, wynoszącego w 2006 r. 80 miliardów USD (liczone wg parytetu siły nabywczej – dla porównania PKB Polski liczone wg tych samych kryteriów osiągnęło wartość 542 miliardów USD)⁷⁹. Niski stan wydatków wojskowych zdaje się świadczyć, że znacząca ilość systemów uzbrojenia może być niesprawna. Stan faktyczny białoruskiej armii jest jednak trudny do określenia.

Siły rosyjskie na terenie Białorusi liczą około 15 tysięcy żołnierzy i około 50 obiektów wojskowych. W przeważającym stopniu są to żołnierze wojsk strategicznych⁸⁰.

Z rosyjskich instalacji wojskowych na terenie Republiki Białoruś największe znaczenie dla Federacji Rosyjskiej ma radiolokator, pracujący w systemie ostrzegania przed atakiem raketowym, znajdujący się w Gancewiczach pod Baranowiczami. Bez jego pracy Federacja Rosyjska nie byłaby w stanie wykrywać tego typu zagrożeń na kierunku europejskim.

Przeciwstawiając się rozszerzeniu NATO, prezydent Aleksandr Łukaszenko zapowiadał w latach dziewięćdziesiątych przegrupowanie wojsk na granicę zachodnią i utworzenie wspólnego z Rosją zgrupowania wojsk. W odpowiedzi na rozszerzenie NATO planowano również rozmieszczenie na Białorusi taktycznej broni nuklearnej.

W ostatnim okresie obserwować można kryzys w stosunkach pomiędzy obydwojma krajami. Szczególnego wymiaru nabrał on w lutym 2004 roku, kiedy Rosja wstrzymała na krótko dostawy gazu na Białoruś. W odpowiedzi, prezydent Łukaszenko zapowiedział możliwość obciążenia Rosji kosztami pobytu rosyjskich wojsk i opłatami za wykorzystanie infrastruktury znajdującej się na terenie Białorusi. Rosjanie płacić mieliby również za wykorzystanie

⁷⁷ A. H. Cordesman, *Western Military Balance and Defense Efforts*, 1/23/2002, www.csis.org/burke/mb/ s. 22, 29, 43 (05.11.2004).

⁷⁸ Kpt. mgr inż. P. Ponczyński, *Lotnictwo Sił Powietrznych Białorusi*, „Przegląd Sił Powietrznych” 2006, nr 10/2006, <http://www.czasopismasp.mil.pl/> (20.11.2006).

⁷⁹ *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html> (22.01.2007).

⁸⁰ *Siły zbrojne Białorusi*, www.strategie.com.pl/dzial/armie/18 (04.11.2004).

białoruskiej przestrzeni powietrznej. „Niezawisimaja Gazieta” twierdziła, że Białoruś może zażądać kwoty rzędu 21-25 miliardów USD⁸¹.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. władze Federacji Rosyjskiej postrzegały rozszerzenie NATO jako główne zagrożenie dla własnego bezpieczeństwa. W związku z powyższym, zdecydowanie rosło militarne znaczenie Obwodu Kaliningradzkiego. Był on brany pod uwagę we wszystkich projektach militarnej odpowiedzi na powiększenie Paktu Północnoatlantyckiego, jakie powstawały w Rosji. Posiadanie enklawy jest również niezwykle istotne z punktu widzenia dążenia tego kraju do odgrywania czołowej roli w architekturze bezpieczeństwa europejskiego. Dzięki utrzymywaniu tam znaczącego garnizonu wojskowego wyraźnie zaznaczona jest militarna obecność Rosji w basenie Morza Bałtyckiego i szerzej, w regionie Europy Środkowej i Wschodniej, która w przeciwnym wypadku sprowadzona byłaby do minimum. Bez baz w Obwodzie Kaliningradzkim trudno sobie również wyobrazić funkcjonowanie Floty Bałtyckiej w obecnych proporcjach.

Wszystko to sprawia, iż Obwód Kaliningradzki odgrywa istotną rolę w polityce bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej na kierunku europejskim. Podkreśla to otrzymanie przez Kaliningradzki Rejon Specjalny priorytetu w dostawach nowoczesnego uzbrojenia. Biorąc pod uwagę wzrost w ostatnich latach rosyjskiego budżetu obronnego oraz sprzyjające wzrostowi wydatków wysokie ceny ropy, należy się spodziewać, iż już wkrótce w Obwodzie Kaliningradzkim pojawią się nowoczesne systemy uzbrojenia. Mogą być wśród nich wspomniane już rakiety przeciwokrętowe Jachont, samoloty Su-34 w miejsce Su-24 czy mobilne zestawy lufowej artylerii nadbrzeżnej Bierieg kalibru 130 mm⁸². Nie można również wykluczyć, iż modernizacji poddany zostanie sprzęt sił lądowych⁸³.

Podsumowanie

Lata dziewięćdziesiąte XX w. przyniosły poważne zmiany dla sił zbrojnych stacjonujących w Kaliningradzie. Przeszły one dramatyczną redukcję liczebną, która dotknęła wszystkie rodzaje sił zbrojnych.

Wszystkie wojska stacjonujące na terenie Obwodu Kaliningradzkiego podporządkowane zostały jednolitemu dowództwu Floty Bałtyckiej od lipca

⁸¹ Czy Łukaszenko „oślepi” Rosję, z 22.03.2004, <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/0,34248.html> (02.06.2004).

⁸² M. Schiele, *op. cit.*

⁸³ O wzroście rosyjskich wydatków wojskowych patrz: T. Hypki, *op. cit.*

1997 r. Uprościło to dowodzenie i ułatwiło planowanie operacyjne. W grudniu 1997 r. na terytorium Obwodu utworzono Kaliningradzki Rejon Specjalny, będący wojskową jednostką administracyjną podporządkowaną bezpośrednio dowództwu w Moskwie.

Zadaniem elitarniej 11. Armii Gwardyjskiej było, w okresie ZSRR, szturmowanie umocnień Paktu Północnoatlantyckiego. Liczebność wojsk lądowych w enklawie wzrosła w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych z uwagi na kierowanie do Obwodu części sił wycofywanych z Europy Środkowej. W następnych latach przystąpiono jednak do ich redukcji, poprzez dalsze wycofywanie żołnierzy w głąb Rosji. Także związki sił lądowych stacjonujące na terenie enklawy zostały w poważnym stopniu ograniczone. Pamiętać jednak należy, iż na terenie enklawy składowane są znaczne ilości uzbrojenia, umożliwiające odtworzenie części dawnego potencjału militarnego. Jego pełna odbudowa wydaje się jednak wątpliwa, wobec braku środków finansowych na należyte zapewnienie zaplecza dla przybywających na teren enklawy żołnierzy.

Poziom zabezpieczenia socjalnego żołnierzy Floty Bałtyckiej w zdecydowany sposób nie odpowiada potrzebom, podobnie jak dzieje się to w całych rosyjskich siłach zbrojnych. Przekłada się to na spadek prestiżu zawodu wojskowego w społeczeństwie. W armii narasta również fala przemocy. Do końca marca 2004 r. odnotowano 35 morderstw (w porównaniu z 2003 rokiem wzrost o 67%), doszło do 31 przypadków ciężkiego uszkodzenia zdrowia (wzrost o 11%) i 28 samobójstw, które były efektem psychicznego znęcania się (wzrost o prawie 8%)⁸⁴. W całym 2003 r. samobójstwo popełniło 337 żołnierzy. W roku 2004, do końca kwietnia odnotowano 78 takich wypadków⁸⁵.

O niskim morale armii świadczą liczne przykłady sprzedawania przez żołnierzy sprzętu wojskowego, w tym również partii przeznaczonych na front w Czeczenii. W lutym 2000 r. w St. Petersburgu aresztowano trzech żołnierzy za kradzież materiału wybuchowego. Wyjmowali oni materiał wybuchowy z płytek pancerny reaktywnych z partii mającej stanowić osłonę wozów zaangażowanych na Kaukazie. Podobne praktyki zdarzały się również w innych jednostkach⁸⁶.

Omawiając potencjał militarny enklawy i możliwości jego rozbudowy pamiętać należy, iż region ten nie jest samowystarczalny i uzależniony jest od dostaw z zewnątrz zapasów żywności, energii elektrycznej, itp. W poważnym stopniu ogranicza to możliwości rozbudowy sił obecnie tam stacjonujących.

⁸⁴ *Przestępczość w rosyjskim wojsku*, z 14.05.2004, <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/0,34248.html> (10.06.2004).

⁸⁵ *Rosja: wojsko się zabija*, z 27.04.2004, <http://serwisy.gazeta.pl/swiat/0,34248.html> (10.06.2004).

⁸⁶ Patrz: W. Liss, *Rosyjskie czołgi w drugiej kampanii czeczeńskiej*, „RAPORT-wo” 2003, nr 4.

Biorąc pod uwagę wszystkie te czynniki stwierdzić należy, iż siły stacjonujące w Kaliningradzie potrzebują długiego okresu czasu, by osiągnąć pełną gotowość bojową. Wymagać to może znaczącego wysiłku organizacyjnego oraz znaczących nakładów finansowych. Dlatego pojawiające się niekiedy informacje, jakoby tamtejsze siły były w stanie niemal natychmiast podjąć ofensywę przeciwko krajom bałtyckim, czy zająć w przeciągu tygodnia terytorium Polski uznać należy za mocno przesadzone i nierealne.

Nie znaczy to, iż tak znaczące zgrupowanie wojsk w pobliżu granic Polski może być lekceważone. Należy uważnie przyglądać się wszelkim zmianom, jakie dotyczą Kaliningradzki Rejon Specjalny, unikając jednak opierania się na mitach i niesprawdzonych teoriach.

Osobną kwestię odgrywa problem broni nuklearnej. Wobec degradacji potencjału odstraszania konwencjonalnego broń pola walki oraz broń taktyczna odgrywa w rosyjskiej doktrynie obronnej coraz większą rolę. Znajduje to odzwierciedlenie w zapisach doktryn bezpieczeństwa wojskowego. W doktrynie z 21 kwietnia 2001 r. znalazł się zapis o konieczności posiadania potencjału nuklearnego na poziomie gwarantującym wyrządzenie zaplanowanej szkody każdemu agresorowi w każdych warunkach. Broń jądrowa może być użyta w przypadku ataku państwa lub koalicji na Rosję lub jej sojusznika. Zakłada się przy tym, iż może być użyta wobec przeciwnika stosującego broń masowej zagłady oraz w przypadku agresji konwencjonalnej na szeroką skalę w „sytuacjach krytycznych dla bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej”⁸⁷. Odchodzi się w ten sposób od obowiązujących w okresie ZSRR zapewnień o nieużyciu broni nuklearnej jako pierwsza strona. Z tego względu informacje o możliwości stacjonowania broni nuklearnej w Obwodzie Kaliningradzkim nie mogą budzić zdziwienia. Nie podejmując się próby odpowiedzi na pytanie, czy główce nuklearne znajdują się rzeczywiście na terenie enklawy, uznać należy, iż z całą pewnością tamtejsze zgrupowanie wojsk dysponuje możliwościami technicznymi do użycia tej broni na polu walki.

Koncentrując się w latach dziewięćdziesiątych XX w. na kwestii powstrzymania NATO przed rozszerzeniem, rząd w Moskwie przykładał duże znaczenie do militarnego aspektu posiadania Obwodu Kaliningradzkiego. Bez tego regionu militarna obecność Rosji w basenie Morza Bałtyckiego i szerzej, w regionie Europy Środkowej i Wschodniej, doprowadzona byłaby do minimum, niegwarantującego realizacji rosyjskich interesów. Z tego powodu Obwód Kaliningradzki odgrywał wiodącą rolę we wszystkich projektach powstrzymania rozszerzenia NATO, jakie były zgłaszane w Rosji w latach

⁸⁷ *Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Dokumenty Ośrodka Studiów Wschodnich* z 5.05.2000, s. 8.

dziewięćdziesiątych. Wśród środków, jakie Federacja Rosyjska powinna przedsięwziąć w wypadku zbliżenia struktur Paktu do swoich granic, znajdowała się również zapowiedź rozbudowy potencjału militarnego w Obwodzie. W 1999 r. Kaliningradzki Rejon Specjalny uzyskał priorytetowy status w dostawach nowych technik uzbrojenia.

Pomimo autonomiczności i realizacji samodzielnych zadań, Obwód Kaliningradzki stanowi całość wraz ze zgrupowaniem wojsk stacjonujących na terenie Republiki Białoruś, a także zgrupowaniem północnym, stacjonującym w okolicach Pskowa i Sankt Petersburga oraz siłami pilnującymi granicy z Norwegią odpowiedzialną za europejski kierunek bezpieczeństwa.

Rolę Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej należy więc rozpatrywać w kontekście większej całości jaką tworzy **rosyjski system bezpieczeństwa wojskowego na kierunku europejskim.**